

Délvidéki magyar lírai passió

Bata János: Megkopott táj

A tájaknak lelke és szellemisége van, a „genius loci” mindnyájunk éltető levegője – ott, ahol a történelmi ember a földre, az anyaföldre helyezi otthonát a világban: mert „a világ alapja a föld, a föld meg áthatja a világot” – mondja Martin Heidegger. „A föld az ember számára hely. De ez a hely daimonikus tér, mert sorsának itt kell teljesülnie” – Hamvas Béla szerint is. Akinek fejtegetései szerint az alföldi vidéken „az ég és a föld határtalanabb, ugyanakkor reménytelenebb”, s a nyíltság végtelenebb, mint az óceánon, mert annak van partja, a kontinentális óceánról viszont nem lehet partra szállni. Olyan ez, mint a kiszáradt tengerfenék, ez a vízszomjas – egyben „képzeletszomjas, vidámságszomjas, gondolatszomjas” – föld; „nincs kevesebb szabadság, mint ezen az óceánon és nincs sehol nagyobb szomjúság arra, hogy szabad legyen”. A hatalmas égbolt és a föld egymásra nehezedik, és a kettős végtelenség kettős bezártságérzettel is nyomaszthat.

S milyen a síksági táj egy szétszabdalt hazában? Miféle ambiguitást hordoz, milyen fojtogató elzártaságot és szabadulásreményt, szülőföldi hűséget és kívánczóságokat, honvágyat egy integer lelki hazáért, amely a metafizikai otthonosságélménnyel és teljességtudattal is megajándékoz? A „föld, melyen annyiszor” apáink vére folyt, nemcsak föfelé az éggel határos, hanem horizontálisan is a megcsonkított országrészek határszéleivel s a spirituális téridőben a vérzivataros história megkapaszkodásra intő, figyelmeztető tanulságaival is. Hogy biztos tudatában lehessünk létünk, sorsunk paradoxonainak, kétségeink valóságában és reménységeink igazságában. Hogy a meggyötört „magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára” (ahogyan Ady hirdette, a magyarság nemzetismeretének, fölerősítendő identitásvállalásának az értékszemléleti, uni-

verzális távlatait is megalapozva). S ha viszont (ugyancsak Adyval szólva) a „Templomot” (a magyar önazonosság és összetartozás, az erkölcsi, nyelvi-kulturális nemzetegység szentségét) mégsem építjük föl: „népét Hadúr is szétszórja”, s „fölvaszt a világ kohója”. És: „Úgy elfogy a magyar, / Mintha nem lett volna.” „Tetveinktől ellepetten, elgyengülve várjuk, hogy mit kezd velünk a más népek sorsa. Valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be? Szomszédaink darabolnak fel, hogy egységüket védjék? Vagy egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai? Mindegy [...] elveszünk, mert elvesztettük magunkat” – kiáltja örök érvényű időszerűséggel *A szétszóródás előtt* Adyját idézve (*Debreceni kátéjában*) Németh László is. S az ő születésének nyolcvanadik évfordulójára írott versében (*Üdvösség vagy halál*) Illyés Gyula pedig mindezek után, szintén Ady kapcsán, mégis-hitre és reményre így buzdít: „Vagy fölépítjük mi is azt a Templomot, / vagy népét Hadúr is szétszórja”. És az *Ady Endre emlékének* alcímmel dedikált versében (*Szétszóródás után*) Mécs László ugyan csak kifeszíti a lét dichotómia végleteit: „Hadúr engedte: szétszóródott népe...” – de mi feladhatatlanul: „élni akarunk!”

Az elszakított, kisebbségi magyarság a „lehet” vagy „nem lehet” örökös sorskérdései között őrlődik a „felnégyelt”, „tenyényi”, „hontalan” és „hazátlan”, „töredék hazácskákban” – amint költői metaforák rengetege illeti az országfeldarabolatásból fakadó abszurditásokkal teli léthelyzetet. A délvidéki magyar létezés irdatlan nyomorúságainak, keserveinek és megmaradástörekvéseinek leghitelesebb kifejezésformái között jelenik meg nyomatékosan a „megkopott táj” jelképes szókapcsolata: mégpedig a Horgoson élő Bata János reprezentatív új verseskönyvének címében. *Megkopott táj. Válogatott versek. 1983–2018* (Horgos, Aracs Ala-

pítvány, 2018): ez a három és fél évtized termésének legjavát tartalmazó kötet pontos címe. A szerző az aracsí Árpád-kori romtemplom helynevet viselő (Gubás Jenő, Utasi Jenő, Vajda Gábor alapította, két évtizede megjelenő) periodikum – a „délvidéki magyarság közéleti folyóiratának” – főszerkesztője, a 2018-ban Európa-éremmel kitüntetett kiváló költő, műfordító, aki azt nyilatkozta, hogy bár minket annyiszor akartak már elpusztítani, kiirtani, megsemmisíteni, de belőlünk mégsem veszett még ki az életösztön: „mi még mindig az élet oldalán állunk a halállal szemben.”

A kötet borítójára helyezett fényképen a délalföldi pusztaságnak egy olyan részlete látható, amelyen mégis megkapaszkodni, sőt fölfelé nyújtózni igyekszik néhány bokor és nyárfa, talán eltűnt tanyák helyén vagy közelében. Az elveszejttségében is túlélni törekvő – és minden sivárosodás, sivatagosodás, elkopárosodás ellenére („önnön csontvázaik” a fák) –, az élni akarást példázva magasodó, vastag vagy nyúlánk fatörzsek és ágak, főként téli környezetben felbukkanó erdőszélek, Tisza-parti óriásfák és sűrű bozótosok: a természeti vegetáció fájdalmas élet-halál harcát és legyőzhetetlenségét szimbolizálják. A megragadó, egyszersmind megrendítő fotók a szerző felvételei – amelyek melankolikus mélyértelműségükkel igazán autentikus hangulatot körítenek a költemények legfőbb drámai üzeneteihez: az elmúlás, az életvágy, a porladás, a történelmi sorvadás és mementóállítást atmoszferikus sugallataihoz. S a művészi fényképeken omladozó Krisztus-keresztek, ódon házfalak, kövek, roncsolódó kisvárosi épületrészletek is ugyanezt a létküzdelmet nyomatékosítják. Illeszkedve a versek konkrétan is megjelölt helyszíneéhez, a Tisza menti vidékek ősi természeti vagy épített magyar múltjához, jelenéhez. – S az impozáns könyv záróborítójára pedig az egyik legjellegzetesebb vers – planctus, sirámos kesergő – került: a régiségében, archaizáló nyelvezetében és stilizáló aktualitásában időtlen érvényű *Egy szögén végvári vitéjz panaszolkodásai*. A fegyvertársaktól, „kinyeres pajtásoktól”, a feljebbvalóktól (a „Keráltól”) s általában minden földi halandótól magára hagyott magyar vitéz a déli végeken hadakozva bátorítást vagy vigaszt már csupán a „Fönni Úrtól” remélhet, a „pagányok”, „kutyafejű gaz tartarok” ellen védelmet saját

helytállásán, kitartásán túl semmitől-senkitől nem szerezhet, segítség nélkül viszont felrémlik benne a végzetes kifejtet: „e’végeztetött”. A régi – tatár, török és kuruc kori – siralmas énekek veretes hagyományát újjáélelítő, bravúros átképzéletes szerepvers az Adytól Nagy Gáspárig, Döbrentei Kornélig s tovább is húzódó nemzeti sorsköltészeti vonulat egyik ékes darabja; a benne megszólaló hang megrázó lírai „lázbeszéd”, sorsbeszéd, fátumos igazságbeszéd. Az örök magyar mártírium példabeszéde. Szépen hívja ezeket a fohászos, litániás konfessziókat zsoldározós, virrasztóénekeknek a versgyűjteményt bevezető gyönyörűséges előszavában lancu Laura; s hogy „gyászviselés” ez a vallomásos, gondolati poézis. Mert alkotója napjainkban is a háborúságot és a magyargyilkos folyamatokat, a hungarocídiumot tapasztalja – Duna–Tisza-közi utakon, rónákon és kisvárosokban –, s keresztény lélekkel látva a megcsonkított, „fejetlen Keresztelő, az összezúzott arcú Anya, a lefejezett Krisztus” szobortorzóit, rá kell döbennie: „segíteni csak a szenvedő Isten tud!” Megdöbentő tanúság erre a *Szentelek hóhullásában – Magyararkanizsa szobraihoz* című vers is.

Bata János versei: „csillapíthatatlan szavak”; kötete „fájdalmas, nehéz könyv”; a költő vállalkozása: „kitartani, ha minden összedől is, ha üres lett az édes otthon”, ha Trianon változhatatlannak tűnik is, és a megkopott tájon már nem lehet „kikelettel ékes tavaszt” sem dicsérni; a végvári vitéz, az őrző pedig „fájdalomba dermedten áll a strázsán, hová kötelességérzete állította” – fejtegeti méltatásában Tráser László is (*Aracs*, 2019/1.). Összegezve, hogy a kisebbségi magyarok „Trianon óta élnek hazájukból kiszakítva, megszorítva, eleik megnyomorítva, sokan megölve, megcsonkítva, mintha csak bűnösek lettek volna, hogy a nagyvilág e kicsinyke szeglete volt hazájuk egy ezredéven át”. A Tiszánál, a „legmagyarabb folyónál” is (erre pedig Kondor Katalin emlékeztet ugyancsak az *Aracs* 2019/1. számában), ahol maga a költő él és dolgozik. A *Megkopott táj* kötet címlapjára így aztán ha messziről pillantunk rá – fizikai-optikai értelemben –, s esetleg hirtelen-véletlen olvasási betűtívesztéssel „meglopott táj” szófüzést vélünk felfedezni: nem sokat tévedünk akkor sem. Saját megalázott-meggyalázott szülőföldjén – Bene-

dek Elek-i szóhasználattal: az „édes anyaföldön” – kényszerül a magyarság idegenné válni idegen hódítók szemében, s elviselni a „tömérdek kint”, midőn ráadásul idegen háborús érdekek martalékává is válnak: s ahogy Gyóni Géza siratta az első világháborús magyar katonákat, az áldozat-hősöket, Bata János most a nagy költőelődöt invokálva jajongja: „Melléd ülnék, szegény, árva Gyóni Géza, / hogy elmondjam neked: már nem csak a tető a roskatag, / hanem alapjaiban rendült meg a haza”; „mert ellopnak tőlünk mindent: a földet, a vizet, a lelkeket!” (*Melléd ülnék*). A legújabb kori háborúk marcangolta Délvidéken „fölpérszelt föld”, „fölgújtott szárkúpok”, „aknagránát szaggatta mezők”, „megégett emberek” szenvednek, passiójuk égre kiált, miközben „hitetlen üzérkedők”, áruló Mammon-imádók hazudják el eme mai gyötrelmeket. A gyarmati sors velejárója mindez – úgynevezett posztkoloniális időszakban is; amikor saját eredendő szülőföldjén válik kényszerből újra és újra idegenné az őshonos, őslakos nép, mert nem odavalónak, hanem alávetendő, beolvasztandó vagy elűzendő népeiségnek tekintik. („Natives are considered strangers in their own land” – ahogy egy kiváló kortárs ír gondolkodó – a posztkoloniális elmélet egyik teoretikusa –, Luke Gibbons határozza meg ezt a szomorú és örökösen kiszolgáltatott állapotot.)

És szívszorító krónikás, históriás énekek is ezek a panaszdalok: végigkísérik az elmúlt évtizedek összes viharait. A nyolcvanas évek szorongással és megfélemlítettséggel teli világának közérzetét, a kilencvenes évek eleji balkáni háború szörnyűségeit, a kommunizmus borzalmait után a posztkommunista idők vészterhes katalizmáit, a magyarság folyamatos sorvadásának stádiumait szuggesztíven gazdag formakincset mozgósító műfaji, nyelvi, stiláris versalakzatok fejezik ki – a leíró-tárgyias előadásmódtól a bajvívó, jajkiáltó tónusokig, a szabadverses érzelmi hullámzásoktól a népdalszerű tömörítésekig, a balladisztikus poémától a szonettig, a sugallatos helyzetrajztól, életképtől a sorsjelző emlék- vagy villanásnyi pillanatképig, a rövidre metszett, tömön-datos kijelentésektől a vallomásos öntanúsítás és parabolikus számadás sokszínű hangnem-variációjáig, a metaforikus hangulatköltészeti formáktól a kollektív sorsromlás okainak és okozóinak egyfajta lírai-vádirati felsorakoztatá-

sáig. A gyakran ódon rézmetszetekre vagy rézkarcokra, vésetszerűen míves ötvösmunkákra emlékeztető, egyszerre tömör, súlyos szavú és csiszolatosan légies lírai szentenciáig. Az elégi-kus intonációtól a lázadó szenvedélyességig. Az erkölcsi ítélet pedig mindegyre azokat sújtja, akik a történelmi kínokat gonoszságukkal fokozzák. Akik felelősek százezrek tengernyi szenvedéséért, s azért, hogy a szenvedők „sorsa a vesztes” és a reményvesztettség (*A tárgyak még őrzik kezéd nyomát*), hogy meghal a kert is, ha a „kőd közé vér vegyül”, „ártatlanok kiontott vére” (*Mindenszentek*). Mert égbe kiált a végzetes és végeérhetetlen magyar tragédia és golgotás kálvária minden stációja: az „ártatlanul kivégzettek tízezei”, „a Tiszába, jeltelen gödrökbe lőtt mártírok”, a „gyűjtőtáborok”, az idegen érdekekért frontra hurcolt és lemészárolt magyar fiatalok a kilencvenes évek délszláv háborújában (*Egy dicstelen évfordulóra*). És „balkáni gyilkosok / hullatáncukat lejtik” (*Hangok helyett*).

Dokumentumerejű interjúiban, manifesztum-szerű esszéiben, memorandumokban is rendre ezeket a vérlázító közállapotokat demonstrálja a költő Bata János. Megvallva, hogy az iszonyat hangján elkiáltott rettegés, a réműletes erőszak okozta szenvedés, a naponta átélt szörnyűségözön, határzár, fázás, éhezés és a többi: kézzelfogható valóság és tapasztalás. Így öszszegzi mindezt: „...mi, kiteszítettak, kívülre rekesztettek, magunk vagyunk egymagunkban. Bennünket ott, valahol Párizs mellett halálra ítélték. Mindannyiunkat, akiket néhány tollvonással elszakítottak a Kenyérszelet-Magyarországtól. Felsorakoztattak, gödörbe lőttek, karóba húztak, felakasztottak bennünket. Papjaink belét vörös csillagos szajhák taposták ki, gyermekeink szájába idegbeteg suhancok köptek. Nem, hölgyeim és uraim, nem tévedés: szájukat szétfeszítették, és kedvtelésből beleköptek. Nagyapáinknak bajsuzát tépték, apáinkat és fiainkat harcterekre hajtották, ahol fegyvertelenül mészároltatták és mészárolták le őket – voltak közöttük, sokan voltak, olyanok, akik tarkólövessel lettek öngyilkosok. [...] gyermekeink háborúban fogantak, és háborúban születtek. Napnyugat felől udvarainkba estéknként nemcsak az ágyúdörejek gurultak be, hanem a szél magával hozta a temetetlen hullák szagát is. [...] Nekünk ígértek bombázást és

mészárlást, megígérték: rozsdás kanállal vájják ki a szemünket, és késsel metszik át a torkunkat. Otthonainkat, templomainkat fölégetik, hogy kő kövön ne maradjon, s még a földet is sóval hintik be utánunk. [...] Számba vettük a gyászba borult éveket, és az eltékozolt, fölálodozott életeteket. [...] gondolatainkért még mindig perbe foghatnak, [...] velünk még mindig mindent meg lehet tenni, bennünket senki sem véd meg, [...] velünk még mindig minden megtörténhet, [...] bennünket még mindig föl lehet sorakoztatni, gödörbe lövetni, karóba húzni – és felakasztani!” És mindennek ellenére mégis, csak azért is él a maradék maroknyi törekvés, „hogy a száz évvel ezelőtt ránk rontott gonosz erőktől megtört, megtizedelt, megalázott és meggyalázott nemzetet fölemeljük”.

S a költői szóban is ott feszül ez a dac és kín. A lelki konvulzió. Bata János verseinek – ez volt már megfigyelhető *És vannak még szavak* (Magyarkanizsa, 1994) című kötetében is – légkörteremtő ereje onnan is ered, hogy a hétköznapi jelenségek, tárgyak, léhelyzetek és életmegnyilvánulások finom rajzában mindegyre ott lappang valami félelmetes balsejtelem, valami vészterhes hangulat, szorongató negatív sorsérzés és sorstudat. Szinte minden tájképbe, természeti leírásba, családi, szerelmi pillanatba, önportréba, konkrét és empirikus látvány felvillantásába beszüremkedik ez a bányalégszerű, fojtogató atmoszféra. A természetképek övezetét minduntalan átítatja az összefonódó személyes és közérzési borongósság. A természeti mocnásokat érzékeltető, tájfestő, panoramikus képi kivetítésekben mindig ott sajog az archetipikusan sorsjelképes év- és napszakok (nagyon sokszor a füstös ős és a hideg tél, a baljóslatú alkony vagy az éjszaka, a titokzatos hajnal, a csend és a köd és a dermesztő fagy, a sötét, jeges űr és az ijesztő „semmi”) megjelenítésének fájdalmassága; „körröző madarak vijjogó sikolya” (*Fák lombjai között ha napsugár*). A gyötrelmes történelmi pusztulásérzet ez – és a folytatólagos borús előérzetek kavargása a Krisztus vérző testét folyton csak tovább sebző korszakokról. Irdatlan mennyiségű halál, börtönélmény, Don-kanyari emlékrészlet, marhavagonok, hullamáglyák, tömegsírok, háborús gáztettek, terror, elvándorlás, magyar elnéptelenedés képzetesokasága és megannyi vihar-, zivatarveszély, fenyegetettség kitörölhetetlen tra-

uma-zuhataga tárul elénk, kívül-belül emésztve a szerencsétlen népével azonosuló költői ént: „szememre nehezül / ott valahol belül / évszázadok magánya / pannónia síksága” (*Mert valami kattan*); „Gyülekeznek a sötét fellegek”; „sakálok és hiénák / házaik körül ólálkodnak”; „a szarvasok menekülnek” (*Vihar jő*); „gyilkolják a fiatal nyárfákat, / kiirtják az összes erdőket” (*Vágják a fákat a Tisza mentén*); „Gyermekek álmába / besurrant az elmúlás – / hangjukat belengte, lelkekét átszötte / egy hangtalan sikoltás” (*Őszelő – szeptember*); „A falon: / családi ereklyém, / ezüst hatványakú, fekete sétatálcá, / anyai nagybátyámé, / aki valahol / (talán a Don mentén) / bukott bele az / éjszakába” (*Pillanatnyi megemlékezés*).

Sajátos és különösen mély értelmű jellemzője e költészetnek a magyar sorslíra tradícióihoz kötő és szuggesztíven jelentéses motivikus párhuzamok, analógiák, reminiszcenciák nagyarányú mozgósítása. A szöveghagyományok újjáélenkítése szövetségkeresés és a kimondott igazságban való megerősödés is egyben. A megtalált szavak a nemzethalál réméről például mélyebben kondulnak, ha nagy elődök szókimondó örökségét is felébresztik. Nehéz órán gyászos körülmények között született Vajda János örök érvényű allegóriája: „Itt a nagy halott előttünk, / Kiterítve mereven. / A hideg, a téli éjben, / Csillagoltó sötétségben / Mi vagyunk még éberen” (*A virrasztók*); Bata János most így kesereg és remél: „Virrasztok az életért”, „Virrasztok apámért, / virrasztok anyámért, / virrasztok az egész / világon mindenkiért” (*Schwere Stunde*). A magyarok „sorsa a vesztes”, „reményvesztetten” mennek el (*A tárgyak még őrzik kezéd nyomát*), hangzik most, de már Adytól tudjuk, hogy „Vertnek született, nem verőnek” (*A hőkölés népe*), vagy Székely Jánostól, hogy „Mennek szegények / Új ezerévek / Ezer új veresége felé” (*A vesztesek*). „Az ember természete szerint hűségese és ünneplő lény. Hű lelke hangjához, s ünnepre kész a világvalóságokkal szemben. Minél erősebb hűségében, s minél készebb erre az ünnepi felemelkedésre: annál diadalmasabban ember. A kultúra addig nagy és egészséges, amíg kötni és emelni képes a hű és ünnepszomjas embert” (fejtegette *Magyarság és Európa* című nagyesszéjében Németh László). És a mai költő szerint is: „Hinni kellene, van otthonunk, és van

még ünnepünk, ami a tiéd is, meg az enyém is, és te is oda tartozol, ahova ő is és én is” (*Ünnepek táján*); „Mert az ember nem tud meglenni egyedül. Hogy igazán éljen, értelmet találjon létének, tartoznia kell valakihez. Családhoz, néphez, kötődnie kultúrához, hagyományokhoz. A vallás: hagyomány is. Eleinktől kaptuk, sokszor semmi mást nem tudtak adni, csak a hitet, mert semmijük nem maradt” (*Karácsony – útmutató*). Hit és öröm együtt a Tamási Áron-i szállóigét („Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”) újíthatja: „azért vagyunk, mert van valami értelme annak, hogy vagyunk, a világban meg, hogy valahol otthon legyünk benne, ne hánykolódva, szelek járásától függően idevagy odacsapva” (*Ünnepek táján*). Igen, hiszen – a *Szózat* ihletésében is – *Köt a rög* (a szívben hordozott „igaz magyarság”), amint azt Ady emlékére írott költeményében Reményik Sándor is leszögezi („Akinek magyarul / Muzsikál a vére, / E bús szerelemtől / Nincsen menekvése, / Seholy menekvése”), vagy *Kötöz a hűség*, ahogy pedig szépséges versében Kiss Benedek köszönti Mezey Katalint. Veres Péter is megvallotta: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a szíksós pusztá, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldelő dombok földje – Magyarországon”. És napjainkban – sokak között – a nagykunsági Körmendi Lajos is, hogy „elmennem sehaj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” (*A gyökeres állat*), és hogy: „megmutattam neked a széki pacsirtát, amely századok óta itt fészkel és nem költözik el a szomszéd pusztákra sem, inkább kipusztul; miért tagadjam, ehhez a madárhoz hasonlítottam magam” (*A pusztá*). És Bata János megrendítő, rapszódias hitvallásai, hűségvallomásai is ezen a regiszteren szólalnak meg: „Menekülni kellene, de a föld nem enged. Sem a bőtermő, fekete réti föld, sem a szikes kaszálói. Magához szorít. Talán ölel. S vele szorítanak a fűvek, a fák és vizek. [...] Az anyaföld sarába ragaszt, homokjában melengtet és vacogtat, tarlójával fölsérti a talpamat, kigőzölgéseivel elbódít. / Mert porból vétettünk. Mi ebből a porból, ebből a földből. Anyaföldünkéből, szülőföldünkéből, anyánkéből és szülőnkéből. Életünk adójából a szó legelemibb értelmében. Anyáink földje és szülőink földje. Rögök, barázdák, hantok. / Rögök, amikbe kapaszkodunk. Rögök, amik ujjaink közt szét-

morzsolódnak. Rögök, amik kötnek. Szorosabban mindennél. Otthonunk földből kiszakadt sarkkövei. / Menekülni kellene, de idegenbe szakadva vajon milyen hangon koppannának a ránk hulló rögök?” (*Röghözköttöttségünkről*); „Csak átvészelni ezeket az időket, / és megmaradni becsületesnek... // Nézem a kukoricaszár ökröcskét / és lovacskát, a nádvázú papírsárkányt / és megvénült pulikutyám. / Belém kapaszkodnak. / Futnék, nem engednek. / Beljük kapaszkodom én is” (*Csonka fohász*); és mint Körmendinél a pusztulásban is maradó, az igazi élőhelyéhez a végsőig ragaszkodó széki pacsirta: itt a szürke gém tűnik föl ennek példázataként, a „maradok, másként nem tehetek!” apodiktikus önállítását hirdető erdélyi Sütő Andráshoz küldött költői üzenetben: „fogyó, csonkuló, kiháló szavak, fogyó, csonkuló, kiháló emberek”; „A pusztításnak több formája lehet, a veszélyesebb mindig a cinikus, a sunyi, az alattomos, amikor fokról fokra, észrevétlenül fosztanak meg egy népet ön- és nemzetudatától”; „A szürke gém még szárnyaiban hordozza a valaha volt lebegést, de kiteszítatott. Pusztulásra ítéltetett. Segélykérő jalkiáltásait nem hallja az ég. A nádasban megbújva, mint ősei évezredek óta, csak emlékeinek él, csak emlékeiből táplálkozik. Lábában a zombékok simogatása, tollai közt pihés madárkái, szárnyaiban az eső, szemében az ég darabkája” (*Békehírt ararátlanul* – *Sütő Andrásnak a Vajdaságból*). Akármilyen „megkopott” a szülővidék, a gyermekkori emléektől a kozmikus eszmélésig, föld és ég összes szférájáig a mindenség igézetét sugározza. „Az otthonom: ez a meg- / kopott táj”; „Nincs semmi, csak szántók és mezők, / egy-két dombocská sárga, csenevész / fűvel borítva, nincs semmi, de / mégis minden itt van, ami / az enyém: a gyerekkor, a téli / ünnepek szobamelege, az iskola / és a vakáció, kutyám és / a kamrába fészkelő fecskék, / a Göncöl hét csillaga és a / ház fölött a Tejút.” Az elüzetés innen, ebből az otthonosságból: közvetlen gyökérkitépő létvesztés, antropológiai és ontológiai katasztrófa, mintegy édenkerti kiüzetés, mert hiszen „otthona csak egy van az / embernek, ahogy anyanyelve, / szülei és népe” (*Csak elmondani szeretném*). S a lélekből talán a száműzetés sem törölheti ki soha: „Veled van-e, mondd, ez a megkopott táj” (*Levél barátomnak a*

bujdosásba). S ezt a tiszta, genuin, makulátlan őstudást a régi öregektől lehet igazán megtanulni; ők örökítik át a követendő morális példát az amorális világban, végig a szörnyűséges huszadik századon is, s a közben már őrizni is alig bírható vigasztaló reményt, az összetartó szeretet-élmények akár könnycseppnyi emlékét: „Ráncos arcuk, mint a fölszántott föld, amit egész életükben dédelgettek, mert tőle függött az élet, hogy lesz-e kenyér a fölsejlő életek táplálására”; „Ők tudják megérteni a fák rezduléseit, megőszült kutyák ragaszkodását és a templomok csöndjét. Ők azok, akik tudják, mit jelent rettegni a holnaptól, amikor jószágok félelmükben bögnek, kört alakítva, fejüket a birkák összedugják, és egész testükben reszketnek, az égre búzló füsttel kevert jajveszékelés száll, s már csak a remény marad, vagy még az sem. Ők tudják, mit jelent megfagyni Szibéria telében, megbújni szénakazlakban, amiket aztán rájuk gyűjtanak a hősöknek nevezett gazemberek, és tudják, mit jelent évtizedeket várni valakire, akinek a csontjait is szét-szórta a szél”; „már csak ők menthetnek meg bennünket a végső megsemmisüléstől” (*Öreg-asszonyok*). Mint Csoóri Sándortól Lezsák Sándorig, Szilágyi Domokostól Kenéz Ferencig és tovább oly sokak költeményeiben vagy mint Farkas Árpád versében is (*Mikor az öregemberek mosakodnak*): „szagolva, törölve magukról a vért; úgy mosakodnak az öregemberek, mintha háromnegyed század szennyét kellene magukról lemosniuk, mint akik mindig tisztán szerettek volna élni”; „mintha utoljára mosakodnának, mintha szennytelen ragyogással szeretnének bekerülni a tiszta búzát termő anyaföldbe, melyet szétporladó testük lassan megillet. / Mikor az öregemberek mosakodnak, hatalmas tisztaságszomjjal hajlik a zöld vizek fölé a Huszadik Század.” Így tanítanak az öregek helytállásra, kitartásra a végsőig. Az örökös kiszolgáltatottságban is erkölcsi megalkuvás nélkül. Mint a harang („harangzúgásos az egész magyar kultúra – ahogyan Kodály Zoltán mondta” – hangsúlyozta ezt Czine Mihály is mindig), amely Bata Jánosnál is inkább megroppan, de nem dicsóít idegen hordákat: „A harangok megrepednek inkább, / mintsem hogy köszöntsék őt, / ki serege élén bevonulni kész” (*A harangok ereje*). Kányádi Sándornál: „azért harang a harang / hogy hívja az élőket / temesse

a holtakat / s hogy árvíz jégverés / tűzveszély idején / s hódító horda láttán / félreverjék” (*Harangfőlirat*). És Lászlóffy Csaba versében a történelmi boltívek is inkább összeomlanak, de nem engednek a pusztító invázióknak, nem hajolnak, nem alázkodnak meg: „e boltív minden jóslás ellenére / kitartott / nem szakadt be / csak elporladt” (*Jövendőlés*). Mint Reményik Sándornál: „A parti sziklák szertemállanak [...] És elmarad a tragikus bukás. / Anonymus se lesz, ki feljegyezze, / Ha véget ért a felmorzsolgatás” (*A parti sziklák*). Az élő lelkiismeret, a dacoló szembeszegülés, a törhetetlen gerinc, az etikus ellenállás parabolái ezek mind – folytonos kisebbségi nyomorúságban, veszendőségnek kitett léthelyzetben. Kovács István a genocid, népirtó kisebbségpusztítást így summázza: „Előbb a regölést / aztán a regét // Előbb a földet / aztán az otthont // Előbb az iskolát / aztán a nyelvet // Előbb a fejfát / aztán a hitet // Előbb a jövőt / aztán a múltat // és / mindezt / egyszerre: / jelenidőben” (*Beolvasztás*). Bata János pedig ekként sűríti mindennek a vandalizmusnak a folyamatát: „Egész falvakat, / vagy csak / a falakat lerombolni. / Népeket nyíltan / eltörölni, / másokat / nyelvüktől apránként / megfosztva / beolvasztani” (*Cinizmusok* – alcíme szerint: *a kisebbségéért*). Nem alaptalan ilyenkor a krisztológiai sorsazonosítás, a magyar krisztusság hangsúlyozása. „Népek Krisztusa, Magyarország”, hirdeti Márai Sándor (*Mennyből az angyal*), s hogy az ötvenhatos forradalom és szabadságharc leverése után a megint keresztre feszített, kivégzett „magyar nép lóg most a fákon” – s a „köntösére kockát vetnek”, mint a Megváltóéra is hajdan a Golgotán. Bata János egy előző századi nemzettragédiát mementóként felelevenítő versében: „a haza szívét ütötte át / ólom. // Bitófákon hörögve lóg / a nemzet”, s a Krisztus-követő mártírok köpenyén, „ruháikon / a hóhérok osztoztak” (*Arad*). S a székesfehérvári költőtársnak, Bobory Zoltánnak ajánlott darabban is: „a színpadon, / a kőpadon meg ott a nemzet”, a „keresztfán ott a nemzet” (*15. márczius, 2008*); „kőpad: / megannyi színpad” – emlékezhetünk Illyés Gyula monumentális, a kommunista diktatúra lényegéről és működéséről a leplet lerántó korszakos poémájára (*Egy mondat a zsarnokságról*). A *kommunizmus áldozatainak emlékére* alcímmel és *A rako-*

dópart alsó kövén főcímmel ellátott – és betétes szövegrészletekkel (idézetekkel, vendégszövegekkel) tarkított, József Attilára utaló – kompozíció pedig büzlő kénköves fürtelemként, sistergő, gőzölgő, vöröslő iszonyatként érzékelteti a folyóvíz, a Duna sodorta hordalékát az orbitális gázságokat görgető gyalázatos történelmi időknél, a szennyes évtizedeknek. S a „tűzözön” lidérces, apokaliptikus víziói biblikus, jeremiádszerű hanghordozással döbentenek rá az emberi szenvedésözönre. És felbolydító látomások (*A Jelenésekből, Szeptember*) szemléltetik az egész világ sorsát, benne az elárvult emberekkel, magyarokkal és Krisztusokkal, szinte tudósítva a dögvészes világ-végéről (vagy „világnak vétkéről” – *Post equitem...*). A mindennemű erőszak iszonyatáról (*Véres advent; A disznó vére*). Összeomlik a nemzet és a világ; „pusztulunk, veszünk, / Mint oldott kéve, széthull nemzetünk” (Tompai Mihály); „Minden Egész eltörött” (Ady Endre); s most mindez aktualizálva, konkretizálva a törökkanizsai pályatársnak, Bogdán József pap költőnek dedikált versben: „Széthull körülöttünk darabjaira a világ, / kisdetek helyett sokasodó hullák” (*Megkésett köszöntő*).

A profetikus és rezignáltan lamentáló beszédmód („ki vezetne bennünket a pusztaságban / ki vezet el bennünket a pusztulásba / menni kéne hangok / után / jó próféták szava után / keresni a forrásvíz szarvasoknak búvóhelyet” – *Ki vezetne?*), a mitikus és folklorisztikus versbeszéd különleges remeklése a *Csodaszarvas-nyomon* – ez a távlatos horizonton kibontakozó, hatalmas ívű poéma, ez a Nagy László-i, Juhász Ferenc-i szuggesztív látomásos hosszúvers, hosszúének: a *Cantata profana* egy újabb nagyszerű parafrázisa, amely a bartóki líramodell és sorslátó szintézis igényével ötvözi a misztikus és mitológikus, ősi- és népköltészeti hangzatokat, futamokat, ismétléses daltamok sugallatos formanyelvét. Expresszív zenei hatású, mozgalmas freskó ez a szarvassá változott és haza többé már nem téríthető fiúk szimbolikus természetté való átvalósulásáról, tiszta források és erdők-mezők közé illeszkedő kozmikus – egyszerre archaikus és eszkatológikus – metamorfózisáról: „A mi szájunk többé nem ihat kupából, csak az hűvös, hűvös / forrásból!” Tragikus és felemelő, kínzó és magasztos az emberi egzisztencia elkerülhetetlen átlényegülése: hogy az univerzumból vétetve törvényszerűen univer-

zumma kell lennünk. „Nap, Hold s / fényes csillagok / rejtékében kilenc szarvas legelészget, kilenc szarvas legelészget”; „Agancsuk, ágas-bogas szarvuk között ott ragyognak az csillagok. // Ott ragyognak az fényességes csillagok!” A csillagtágasság a létezésparadoxonok végső kérdéseire és titkos rejtelmekre világít rá: ami őstalányként nyugtalanít, az egyszerismind meg is nyugtat. A „mysterium tremendum” áhítattal és csodálattal is eltölt. Érzéki és spirituális dimenziók a végtelenben összeérnek.

Az életmisztérium valóság és csoda együttes mámor. Az emberség fő kritériuma, hogy lelki készletével képes-e felülhaladnia önmagát. A teremtettség lehetőségének alapfeltétele a teremtő szellemi erő emanációja. Az immanencia csakis a transzcendenciától nyerheti el értelmét, mint bárminő relatívum az abszolútumtól. Érzékiség és érzékfölöttiség létrendi egységében Istené az elsőbbség, hogy általa a haza és az egész földi élet megszentelődhessék. *Istenről, hazáról, szerelemről*: ez a címe Bata János himnikusan áradó, ódai elokvenciájú, nagy összefoglaló, kötetzáró költeményének, hűségvallomásának az egybefüggő örök isteni és emberi értékekről. Szakralitás és profanitás összeszikkasztó égi-földi ragyogásában. Az Úr: a kezdet és a vég, az alfa és az ómega, fűben, fában, diófák leveleiben, tölgyek koronájában, állatban, áldozati bárányban, „kutyánk tekintetében és szarvasok riadásában”, „a bárány utolsó sikolyában”, „a sejtől a csillagokig” mindenben benne rejlik és éltető teljesség. És ebben szervesen lélegzik, organikusan összekapcsolódik minden őselem, őselv, „arkhé”, s köztük természet adta édes hazánk és nemzetünk. „Hazánk az ég, és hazánk a föld, a tűz, a víz és a lég – / a Duna és a Tisza köze – mint jó asszonyod öle”; „Hazánk az ég, és hazánk / a föld, ott, ahol e kettő egybeér – égbe a föld és / földbe az ég”. Ez a gondolati és érzelmi mestermű („magnum opus”), ez a megragadó, szíven ütő ars poeticus lét- és világképösszegző számvetés: veretes summázata egyén és közösség, szubjektum és kollektívum összes lényegi tudattartalmainak, minden ösztönös és bölcséleti igazságtudásnak.

Amit tehát képi, stiláris és megnevező erejében kiteljesedő artisztikus versvilágával Bata János megalkotott: az nem más, mint a délvidéki magyar passió hiteles lírai sorstűkre.